

YAPISALCILIKTAN İLİŞKİSELLİĞE POULANTZAS'IN DEVLET KURAMI

POULANTZAS' THEORY OF THE STATE: FROM STRUCTURALISM TO THE RELATIONAL APPROACH

Gökhan DEMİR¹ & Ali Yalçın GÖYMEN²

ÖZ

Bu çalışmada Nicos Poulantzas'ın devlet teorisi ele alınmıştır. Günümüzde devlet biçimlerinin dönüşümüne ilişkin tartışmalarda sıkça atıfta bulunulan Poulantzas'ın görüşlerinin yol göstericiliğinin, onun yaklaşımının yapısalcılıktan ilişkiselliğe dönüşümü çerçevesinde anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Poulantzas'ın yaklaşımının kurucu kaynaklarından biri olan Louis Althusser'in felsefesi değerlendirilmiştir. Poulantzas'ın bu felsefenin etkisi altında devlet hakkında geliştirdiği düşünceleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Devletin kapitalist toplumlarda tutunumu sağlamak için üstlendiği yapısal rol üzerinde durulmuştur. Yalıtım etkisi, hegemonya ve iktidar bloğu kavramlarının önemi vurgulanmıştır. Siyasal alanın görece özerkliği, Bonapartizm ve bürokrasi hakkındaki fikirleri incelenmiştir. Ardından Poulantzas'ın düşüncesindeki odak değişimi ele alınmıştır. Devleti sınıflar arasındaki güç ilişkilerinin yoğunlaşmış biçimi olarak değerlendiren ilişkiyel yaklaşım üzerinde durulmuştur. Devleti sadece toplumun tutunumunu sağlayan yapısal bir öge

¹ Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, gokhandemir11@gmail.com

² Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, goymenyalcin@gmail.com

* Makale Geliş Tarihi: 13.05.2016
Makale Kabul Tarihi: 19.12.2016

olarak görmek yerine sınıf ilişkilerinin bir parçası olarak değerlendirmesinin olumlu bir adım olduğu savunulmuştur. Gerek Marksist düşünce içindeki ekonomist ve araçsalci yaklaşımların eleştirisi gerekse de neoliberal devletin özelliklerinin ve çelişkilerinin kavranması açısından Poulantzas'ın ilişkisel perspektifle ortaya koymuş olduğu fikirlerin önemine vurgu yapılmıştır. Olağanüstü devlet biçimi kavramsallaştırması sınıf mücadelesi, siyasal kriz ve uluslararası konjunktür gibi ilişkisel kavramların ön plana çıkmasıyla biçimlenen yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Poulantzas, Althusser, Devlet, Yapısalcılık, İlişkisellik.

ABSTRACT

In this article, Nicos Poulantzas' theory of the state is evaluated. By evaluating this theory, it is aimed that Poulantzas' cited ideas on transformation of the state can be influential, only it is understood from a perspective that traces the shift from structuralism to relational approach in his work. Firstly, one of the constituent elements of Nicos Poulantzas' theory of the state, the philosophy of Louis Althusser is examined. Then Poulantzas' thoughts on the state are examined in detail. The state's role in building the social cohesion is noted. The importance of the notions such as isolation effect, hegemony and power bloc is emphasised. Poulantzas' ideas on the relative autonomy of the political, Bonapartist and bureaucracy are mentioned. Then the change of scope in Poulantzas's theory is focused on. The relational approach which evaluates the state as the condensation of a relationship of forces between classes is mentioned. It is argued that Poulantzas' step from seeing the state as a structural entity utilized in building the social cohesion to conceiving it as a relation is an improvement. It is concluded that the relational approach generated by Nicos Poulantzas can be guiding for the critique of instrumentalist and economist approaches within Marxism and also for understanding the fundamental elements and dichotomies of neoliberal state. His theory of exceptional state is examined by his relational approach which adopts more relational

concepts like class struggle, political crisis and international conjuncture.

Keywords: Poulantzas, Althusser, State, Structuralism, Relational Approach.

GİRİŞ

1960'lı ve 1970'li yıllarda Marksistlerin modern devleti kuramsallaştırmasında dikkate değer bir canlanma yaşandı.³ Bu ilgi bir yandan Marx'ın devletin analizine dair kuramsal katkılarının müphem olmasıyla diğer yandan da halihazırdaki ortodoks, indirgemeci, ekonomist açıklamalara duyulan rahatsızlıkla ilgiliydi. Bu tartışmaların sürdüğü dönemde öne çıkan etkili figür Nicos Poulantzas oldu.

Poulantzas, Althusserci Marksizm'den hareketle, toplumsal sistemin tüm analitik öğelerini toplayan merkez olarak tarif ettiği politik kerteyi kuramsallaştırmaya çalıştı. Neo-Gramscici siyaset teorisinden ve Althusserci Marksizm'den esinlenerek devlet teorisine eğilmeye başladı (Jessop, 2002: 466). Çalışma boyunca Poulantzas'ın, kapitalist devlete ilişkin görüşleri üzerinden Marksizm'e sonradan dahil edilen ekonomizm anlayışına ve araççı perspektife getirmiş olduğu sistematik eleştiriler ele alınacaktır. Poulantzas'ın fikirlerinin Althusser'in yapısalci Marksizm'den yola çıkıp ilişkiselselci yöne evrilmesinin ve bunun günümüzde kapitalist devleti olduğu kadar bu devletin yeniden öne çıkmakta olan olağanüstü biçimini anlamak açısından bir katkı olarak kabul edilmesi gerektiği görüşü savunulacaktır.

Bu doğrultuda öncelikle Poulantzas'ın devlet kuramını oluştururken faydalanmış olduğu Althusser'in görüşleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra Poulantzas'ın yapısalcılık etkisinde geliştirdiği devlet kuramının anahatları incelenecek ve ardından Poulantzas'ın fikirlerini ilişkiselselci perspektiften yeniden formüle etmesi ele alınacaktır. Tartışma bu iki yaklaşımın kesişiminde şekillenen olan olağanüstü devlet biçimine ilişkin fikirlerin ele alınmasıyla sonlandırılacaktır.

1. POULANTZAS'IN DEVRALDIĞI ALTHUSSERCİ MİRAS

Poulantzas'ı Althusser'in basit bir izleyicisi olarak görmek potansiyel sorunlar barındırır. Ancak Poulantzas'ın Althusserci yapısalci⁴ toplum ve tarih

³ Bu dönemde öne çıkan, New Left Review dergisinde sürdürülen bu önemli tartışmanın değerlendirildiği çalışmalar için bkz. Barrow, 2002 ve Jessop, 2007.

⁴ Ampirizm ile pozitivistizmin eleştirisi üzerine kurulu bir yöntem olan yapısalcılık, görünen toplumsal ilişkilerle karıştırılmaması gereken yapılar görünen toplumsal ilişkilerin değil, gerçeğin bir parçası olduklarını ve görünmeyen bir gerçeklik düzlemi oluşturarak görünen

görüşünü Marksist siyaset bilimine veya devlet teorisine uyarlamış olduğu da doğrudur. Bu bölümde Poulantzas'ın Althusser'den iktibas ettiği ve/veya aynen benimsediği teorik unsurlar açıklanmaya çalışılacaktır. Burada iki hat öne çıkmaktadır. İlki toplumsal gerçekliğin çelişkili bir yapı olarak kavranması, ikincisi ise Althusser'in ideoloji ve yeniden üretim konusundaki tezleridir.

Hegelci ve Marksist Bütünlük: Basit Çelişki-Karmaşık Çelişki

Hegel ile Marx'ın diyalektik anlayışları arasındaki fark, Althusser'e göre, diyalektiğin yapısını belirleyen çelişki anlayışları arasındadır. Althusser Marksist diyalektiği Hegelci diyalektikten ayıran üç noktaya vurgu yapar. "1. temel çelişkiler ile tali çelişkiler arasındaki ayırım; 2. çelişkinin temel yanı ile tali yanı arasındaki ayırım 3. çelişkinin eşitsiz gelişimi" (Althusser, 2002a: 236). Althusser'e göre Hegelci modelin teorik varsayımı olan kökensel basit birliği - her toplumsal bütünlüğü, farklı tüm gerçeklerin indirgenebileceği tinsel içsel bir ilke çerçevesinde ele alan ve diğer bütün somut görüngüleri tek bir içsel basit çelişki ilkesine indirgeyen görüş - Marksizm dışlamaktadır (Althusser, 2002a: 241). Althusser'in ifadesiyle "hiçbir karmaşık süreç bize basit bir sürecin gelişimi olarak verili değildir, dolayısıyla karmaşık olan asla basit olanın görüngüsü olarak verili değildir" (Althusser, 2002a: 238). Başka bir ifadeyle Hegelci diyalektik anlayışında tümlük/bütün özsel bir basit çelişki bağlamında oluşmuş bir bütündür ve bu bütünün yansımaları hiçbir özerkliğe sahip değildir; ikincil çelişkilerin belirlenim gücü yoktur. Hegel, bütünlüğü özün dışavurumu olarak ele aldığı için bütünlüğü oluşturan öğeleri özün görüngüsü olarak kabul etmiştir. Althusser, "karmaşık bütünün yapılaşmış birliği bir tümlüğün basit birliğiyle özdeş kılınırsa; [...] Marx'ı Hegel'den ayıran özgül farklılık kurban edilir" demektedir (Althusser, 2002a: 247). Dolayısıyla Marksist diyalektiğin özgüllüğü karmaşık oluşunda yatmaktadır. Althusser bunu *Marx İçin*'de şöyle ifade etmektedir: "Karmaşık bütünün birliğini oluşturan başat çelişkili eklemlenmiş yapı [...] Marksist diyalektiğin en derin özelliği"dir (Althusser, 2002a: 251). Maddeci diyalektik anlayışını, toplumsal bütünün görece özerk düzeyler ya da kertelerden oluştuğu ön kabulüne dayanarak geliştiren (Savran, 1987: 169) Althusser'in toplumsal formasyon anlayışı üstyapıyı altyapının epifenomeni olarak gören indirgemeci ve özcü anlayışlarla hesaplaşma niteliğindedir. Bu anlamda "üstyapı, yapının katıksız görüngüsü değildir, aynı zamanda onun varlık koşuludur" (Althusser, 2002a: 250). Altyapı ile üstyapının görece özerklikleri içindeki bütünlüğünü tanımlayan Althusserci kavrayışta toplumsal

toplumsal ilişkilerin görünmeyen kısmını oluşturduklarını savunur (Godelier, 1967, 92). Anti-hümanist bir çizgide özneyi merkezleştirirken paradoksal biçimde 'yapı'yı ayrıcalıklı bir özne haline getirir. Homojen bir yaklaşım olmasa da göstergebilim ve dilbilimden antropoloji ve Marksizm'e uzanan bir hat içinde; tarihi öznel deneyimlerden, tortulardan arındırmak olarak adlandırdığımız bizce ontolojik olarak olanaksız bir çabayı içermektedir. Tartışma için ayrıca bkz. Glucksmann, 1974, Kurzweil, 1980.

formasyon, birlikte bir bütün oluşturan birbirlerine bağlı olan hakimiyet altında başat çelişkili eklemelenmiş yapının karmaşık birliğidir.

Düzeyle Teorisi, Ekonomizm Eleştirisi ve Üstbelirlenim⁵

Althusser toplumsal formasyon tanımlaması ile üstyapıların ekonomik yapıdan farklı gerçekliğe sahip olduğunu ya da üstyapısal düzeylerin kendi özgül etkileri olduğunu vurgulamak ister. Bu bağlamda Althusser felsefi temeli Hegelci öz/görüngü diyalektiğinin kaba bir yorumuna bağlanabilecek bir ekonomizm eleştirisi geliştirir. Hegel'in diyalektiğinde verili öz olan *idea* yerine ekonomiyi koymak Althusser'e göre Marksistlerin Hegelci sorunsalı aşamadıklarının kanıtıdır. Üstyapı altyapıya indirgendiği zaman ekonomi öz, diğer bütün üstyapısal düzeyler (ideoloji, hukuk, siyaset, kültür, din) görüngü/yansıma konumuna düşerler. Althusser için Hegel idealizmi ne kadar yanlışsa, Marx'ın dışavurumsal bir bütünlük içinde ekonomizm⁶ olarak yorumlanması da o ölçüde yanlıştır.

Althusser ve takipçileri, herhangi bir ilişkinin, sürecin bir diğeri üzerinde mutlak belirleyici gücü olamayacağını, hiçbirinin diğelerince belirlenmeden belirleyici olamayacağını ve de her birinin karşılıklı üstbelirlenimler ağı içerisinde yer aldığı savunmaktadır. *Kapital'i Okumak*'ı İngilizceye çeviren Ben Brewster, Althusser'in karmaşık terminolojisinin anlaşılmasını sağlamak için kitabın arkasına eklediği küçük sözlükte üstbelirlenim kavramını şöyle tanımlamaktadır. Althusser, bu terimi, toplumsal formasyonu meydana getiren her bir pratikteki çelişkilerin bir bütün olarak toplumsal formasyon üzerindeki ve dolayısıyla, her bir pratik ve çelişki üzerindeki etkilerini tanımlamak için kullanır. Daha iyi ifadeyle bir çelişkinin üstbelirlenimi onun karmaşık bütün içerisindeki mevcudiyet koşullarının, karmaşık bütün içerisindeki diğere çelişkilerin, yani onun eşitsiz gelişiminin kendi içine yansımadır (Althusser, 2009: 353). Althusser kendilerine özgü istikrarları ve etkileri olan merciler dediği üstyapılar ve düzeyler/kerteler bağlamında üstbelirlenim ve çelişki ilişkisi

⁵ "Overdetermination" kavramının karşılığı olarak Türkçe'de kabul gören üstbelirlenimin epistemolojik, metodolojik noksanlar içerdiğini söyleyerek yerine taşkın-belirlenim kavramının önerisi için (Madra, Özselçuk ve Erçel, 2002-2003: 125).

⁶ Althusser'in toplumsal bütünü ekonomiyeye indirgenmesine epistemolojik itirazı son kertede ekonominin belirleyiciliğini dışlamaz. Birbirinden görece özerk kendi başına özgül etkililiği bulunan düzeylerden hangisinin hakim olacağını ekonomi belirler. Toplumsal bütünlük içinde ekonomi en son kertede belirleyici/determinant olmasına rağmen, başat/baskın öge değişebilir feodal üretim tarzında ekonomi belirleyen din başat olduğu halde buna karşın kapitalist üretim tarzında ekonomi hem belirleyici hem de başattır. Kısaca hangi ögenin başat olacağını belirleyen ekonomidir. Althusser ekonomizmi *Marx İçin*'de şöyle tanımlamaktadır: "Son kertede belirleyici çelişkiyi başat çelişki rolüyle önceden ve sonsuza dek özdeşleştiren şey; herhangi bir 'yan'ı (üretici güçler, politika, ideoloji, teori...) temel rolle ve başka bir 'yan'ı da (üretim ilişkileri, politika, ideoloji, teori...) tali rolle özdeşleştiren şey, ekonomizmdir" (Althusser, 2002a: 259) diyerek Marx'ın indirgemeci/özcü olmayan okumasına ekonomizmi mahkum ederek gittiği açıktır.

hakkında şöyle demektedir: “Çelişki, içinde işlediği tüm toplumsal bedenin yapısının ayrılmaz parçasıdır, onun biçimsel varoluş *koşullarının* ve hatta yönettiği *mercilerin* ayrılmaz parçasıdır, dolayısıyla, kendisi de, özünde, *onlardan etkilenir*, tek ve aynı hareket içinde hem belirleyici hem belirlenendir ve harekete geçirdiği oluşumun çeşitli *düzeylerinde* ve çeşitli *mercilerinden* belirlenir: Bu çelişkinin *kendi ilkesi içinde üstbelirlendiğini* söyleyebiliriz” (Althusser, 2002a: 124). Hem belirleyen hem belirlenen her düzey parçası olduğu toplumsal formasyon tarafından belirlendiği gibi formasyonun belirlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Althusser’in Hegelci çelişki karşısında Marksist çelişkinin özgüllüğünü oluşturan şey dediği üstbelirlenimden toplumsal yapıdaki değişmelerin sayısız çelişkilerle üstbelirlendiğini kastettiği söylenebilir (Althusser, 2002a: 131). Althusser’in kullandığı bu kavram toplumsalın her düzeyinde verili olan çelişkiler çoğulluğunu içerir. Çelişkilerin bu çeşitliliği, basit öz/görüngü-yansıma ilişkisini içeren basit çelişki kavrayışından ziyade “kerteler arasında var olan etkililik hiyerarşisi”ni ve karmaşıklığını içermektedir (Althusser, 2009: 110). Toplumsal formasyonun düzeyleri arasındaki ilişkiler Hegelci özsel çelişki anlayışından farklı olarak, tek bir öz veya merkezden kaynaklanmaz. Kısaca söz konusu olan toplumsal formasyonun özgün öze indirgenemeyeceği ilkesidir (Geras, 1999: 438).

İdeoloji, Üretim İlişkilerinin Yeniden Üretimi ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Althusser’in düzeyler teorisinde özgül etkiye haiz kertelerden biri de ideolojidir. Althusser üstyapıya hiçbir belirleme gücü vermeyen, üstyapıyı altyapının epifenomeni olarak gören ekonomist yaklaşımı Marksizm’den uzak tutmak istediğine yukarıda değinmiştik. Bu doğrultuda ideoloji Althusser’in teorik dünyasında ekonominin uzantısı, yansıması değil özerk belirleyiciliği olan maddi bir pratik olarak tanımlanmıştır. Althusser’in ideoloji kavrayışı, açık bir zora dayanmayan yönetme/hakim olma pratiklerini açığa çıkarma işlevine sahiptir. Bu çerçevede Althusser’in çabası Antonio Gramsci’nin çabasıyla benzerlikler taşır. Zira her ikisi de kapitalist toplumsal formasyon içinde ideoloji ile iktidar arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaya yönelmiştir. Althusser’in Marksist bütünlük anlayışı çerçevesinde anlam kazanan ideoloji kuramı, toplumsal formasyonun yeniden üretimini açıklama konusunda temel bir öneme sahiptir. Althusser, ideolojiyi toplumsal bütünlüğün görece özerk kertelerinden biri olarak tarif eder ve toplumsal düzeni yeniden üretme çerçevesinde kuramsallaştırır. İdeolojik kertenin sahip olduğu görece özerklik ve belirleyicilik gücü toplumsal sistem içinde üretim ilişkilerinin değil aynı zamanda üretici güçlerin (emek) de yeniden üretilmesini sağlar (Althusser, 2002b: 18). Emek gücünün (insanın) yeniden üretimi kısmında Althusser bu yeniden üretim sürecinin nasıl/hangi mekanizmalar aracılığıyla sağlandığı sorusu üzerinde durmaktadır. Althusser bu yeniden üretimin emeğe verilecek ücretle

sağlanacağını kabul eder ancak maddi konum olarak ücretin tek başına bunu sağlayamayacağını belirtir. Bunu da şu şekilde ifade eder: “Daha bilimsel bir dille söylemek istersek emek-gücünün yeniden üretiminin yalnızca nitelikliliğinin yeniden üretimini değil, fakat aynı zamanda kurulu düzenin kurallarına boyun eğmesinin de yeniden üretimi, yani yöneten ideolojinin işçiler için yeniden üretimini ve sömürü ve baskı görevlileri için yönetici sınıfın egemenliği söz ile sağlasınlar diye yöneten ideolojiyi düzgün kullanma yeteneğinin yeniden üretimini de gerektirir diyeceğiz” (Althusser, 2002b: 23). Burada emek gücünün yeniden üretimine ilişkin iki boyuta vurgu yapılmaktadır. İlk olarak kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliği için elzem teknik bilgi ve becerilerin yeniden üretimi, ikinci olarak bu bilgi ve becerileri uygulayacak işçilerin uyumlu ve tabi hale getirilmesi gündeme getirilmektedir.

Althusser açısından devlet kapitalist ilişkilerin yeniden üretiminde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etkiyi devlet aygıtı ile devlet iktidarı arasında bir ayırım yaparak açıklar (Althusser, 2002b: 32). Söz konusu ayırım egemen sınıf iktidarının kuruluş pratiklerinde kayıtlı olan baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlar arasındaki ayrımı beraberinde getirir. Devlet aygıtını araççı perspektiften algılayan ve onu nesne konumuna indirgeyen ortodoks Marksist kuram Althusser’e göre sınıf hegemonyasının kuruluş boyutunu görememektedir. Bu anlamda egemen sınıfı hegemonik sınıf kılan çok sayıdaki ideolojik aygıt analiz dışı kalmaktadır. Bu sürece ve kavrayışa teorik bir müdahale niyetine sahip olan Althusser işe devletin baskı (DBA) ve ideolojik aygıtları (DİA) arasında bir ayırım yaparak başlar. Devletin baskı aygıtları hükümet, yönetim, ordu, polis, bürokrasi, mahkemeler, hapishanelerdir (Althusser, 2002b: 33). Althusser, Dini DİA, Öğretimsel DİA (özel ve devlet okulları sistemi), Aile DİA’sı, Hukuki DİA (Hukuk Althusser’e göre hem DİA hem DBA’dır), Siyasal DİA (partiler sistemi), Sendikal DİA, İletişim DİA’sı (medya) ve son olarak Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor) olmak üzere devletin ideolojik aygıtlarını sıralar. Althusser bu iki tür aygıt arasındaki farkın, söz konusu aygıtın baskıya mı, onaya/rızaya mı öncelik verdiğinde kayıtlı olduğunu dile getirir. Fakat aygıtlardan hiçbiri ne tek başına rıza ne de mutlak baskı/zor üzerine inşa edilmiştir. Baskı aygıtları ideolojik motifler kullanacağı gibi ideolojik aygıtlar da baskı uygulayabilir. Althusser, ideolojik aygıtların başvurduğu baskı unsurunun ve baskı aygıtlarının kullandığı ideolojik unsurların “en son durumda çok hafifletilmiş, gizlenmiş” olduğunu, “hatta sembolik bir baskıya (bütünüyle ideolojiye dayanan aygıt yoktur) ikincil bir işlev verildiğini” söyler (Althusser, 2002b: 35). Örneğin baskı aygıtlarının kullandığı ideolojik onay mekanizmaları; Kültürel DİA’ların sansür kullanmaları, Eğitimsel DİA’ların disiplin uygulanmaları yine Aile DİA’sı içinde kadın ve çocuklara uygulanan baskıları iki aygıtın saf baskı veya ideolojik onaya dayanmadığının kanıtıdır.

Althusser'in DİA'ları önemini sınıf mücadelesi sürecinde gösterir. "Hiçbir sınıf DİA'lar içinde ve üstünde hegemonyasını uygulamadan devlet iktidarını sürekli olarak elinde tutamaz" (Althusser, 2002b: 36). Burada Althusser'in sınıfı kendinden menkul salt bir iktisadi kategori olarak tasavvur etmediği belirginleşmekte ve ideolojik karşı hegemonya mücadelesini bütün olarak sınıf tahayyülü ile organik bir ilişki içinde kavradığı açığa çıkmaktadır. Althusser DBA'ların bütünüyle kamu alanında yer almalarına rağmen DİA'ların büyük bir bölümünün özel alan içinde bulunduğunu belirtmektedir (Althusser, 2002b: 34). Althusser'in DİA kavramsallaştırmasının merkezi önemi, bütün olarak üretim ilişkilerinin, kapitalist toplumsal formasyonun sınıf ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayışını açığa çıkarmasında kendini gösterir. DİA'lar sınıf ilişkilerini yeniden üretmenin dışında üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamak işlevine de sahiptirler.

2. POULANTZAS'IN DEVLET ANLAYIŞI: TEMEL UNSURLAR VE YAPISALCI MİRASIN AŞILMASI

Bu bölümde Poulantzas'ın devlet teorisini ele alacağız. Poulantzas'ın devleti toplumsal tutunumu sağlayan, sınıf iktidarının yeniden üreten bir unsur olarak ele alışı ve bu yaklaşımını sınıf mücadelesini merkeze alan ilişkiyel yaklaşım yönünde nasıl dönüştürdüğünü inceleyeceğiz.

Yapısalcı Miras

İktisat-Siyaset Ayrılığı, Yalıtım Etkisi ve Devletin İşlevleri

Poulantzas, Marksist devlet kuramını Althusserci yapısalcı Marksizm'in üzerine oturduğu temel teorik öncüllere dayanarak geliştirmeye çalışmış ve kuramını oluştururken işe ekonomizmi eleştirerek başlamıştır. Bunun nedeni dönemin Marksistleri üzerinde son derece etkili olan ekonomizmin toplumsal gerçekliği ekonomik altyapıya indirilmesi ve üstyapısal düzeyleri altyapının epifenomeni, basit bir uzantısı olarak kabul etmesidir. Siyasal düzeyin kuramını oluşturmaya çalışan Poulantzas Marksist düşüncede kapsamlı devlet teorisinin yokluğunu ekonomizme bağlar (Poulantzas, 1969: 68).

Poulantzas devleti, sınıfsal olarak bölünmüş toplumsal formasyonların düzeyleri arasında tutunum veya birlik faktörü olarak yerine getirdiği genel işleviyle tanımlar. Bu devletin tutunumu sürdürmek dışında herhangi bir işlevi olmadığı anlamına gelmez fakat söz konusu olan bütün devletlerin genel kurucu işlevidir (Jessop, 1982: 159, Barrow, 2011: 31; Wells, 1981: 79-80). Poulantzas iktidar bloğu içinde hegemonyanın örgütlenmesinde esaslı işlevi olan ve hakimiyet altındaki sınıfların ve böylece bir bütün olarak toplumun aktif rızasının sağlanmasında kapitalist devletin kurumsal bir bütün olarak anlaşılması

gerektiğinde ısrar eder (Jessop, 1982: 155). Bu anlamda devletin işlevini, onu kapitalist sınıfların çıkarlarının gereklerine indirgeyerek açıklayan çerçeveden farklılaşarak, toplumsal formasyonun kerteleri arasında bütünlüğü sağlama ve teminat altına alma açısından tartışır.

Kapitalist devletin bir diğer işlevi ise sınıfsal niteliği yoğun olan bir devlet biçimi olmasına rağmen kendisini halk devleti olarak sunmasında yatmaktadır. Kapitalist devlet kendisini halk-ulusun birliği, sınıf çıkarlarını da halkın genel çıkarı olarak sunarak bir yandan tabi sınıfları siyaseten düzensizleştirir, örgütlenmelerini dağıtırken (disorganize) diğer yandan da hakim sınıfları politik olarak örgütler. Böylece sınıf mücadelesi devletin koordinatlarından uzaklaştırılır ve devletin sınıfsal karakteri gizlenir. Devlet kendisini bireyler veya yurttaşların bütünü olarak kurumsal biçimde sabitlenen halk-ulusun iradesinin temsilcisi, somutlaşması olarak sunar. Kapitalist devletin kurumlarında her şey sınıf mücadelesi yokmuş gibi cereyan eder. Kapitalist devlet farklı ve uyumsuz iktisadi çıkarlardan oluşan toplumun siyasal birliği olarak örgütlenir ve bunlar sınıf çıkarları olarak değil, bireysel çıkarlar olarak sunulur. Bunu sağlayan ise kapitalist devletin yalıtım etkisidir (Poulantzas, 1973: 133, 188-189).

Poulantzas devletin, kurumlarının, siyasal mimarisinin sınıfsal çelişkiden azade görünmesini yalıtım etkisi kavramsallaştırmasıyla açıklamaktadır. Yalıtım etkisi aracılığıyla devletin doğasına içkin sınıfsal içeriğin üzeri örtülür, kapitalist devletin sınıf karakteri gizlenir ve böylece devlet kendisini gayri-şahsi, nesnel, sınıflar üstü tarafsız bir kamusal otorite, siyasal birlik olarak sunma imkanına kavuşur. Hukuki-siyasal ideolojinin siyasal sınıf mücadelesinin dolayımlanmasıdaki rolü aracılığıyla bireyler, hakların taşıyıcısı eşit özneler olarak kurulur. Bireyler arasındaki ilişki sınıf mücadelesi olarak değil kapitalist özneler arası rekabet biçiminde tanımlanır. Böylece toplumsal tutunum ve birlik teminat altına alınırken sınıflar, iktisadi sınıf mücadelesinden yalıtılır, siyasal özneler eşit ve özgür bireyler olarak kurulur. Böylece siyasal hakimiyet öznelerin atomizasyonu ve bireyselleşmenin teşvik edilmesi aracılığıyla gizlenir.

Buna karşın Poulantzas, kapitalist toplumlarda devletin sınıf karakterini göz önüne sermeyi amaçlar ve bu özelliği açıklarken iki ana araştırma hattı izler. Bir yandan politik sınıf hakimiyetinin kapitalist devletin temel kurumsal biçimine nasıl kayıtlı olduğunu incelerken, diğer yandan da hakim sınıf(lar)ın belirli politik ve ideolojik pratiklerle hegemonyalarını nasıl kurduklarını ele alır. Bu iki moment arasındaki hem devletin kurumsal eklemlenmesi hem de hegemonyayla ilişkili pratikler için gerekli olan matrisi sağlayan dolayımlayıcı bağa yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi 'yalıtım etkisi' adını verir (Jessop, 1990: 69). Yalıtım etkisiyle burjuva hukuku işçileri yeni bir biçimde adlandırarak, ulusal topluluğu

resmen oluşturan bireysel yurttaş olarak kurarak işçilerin sınıf doğasını ve konumlarının sınıfla sınırlandırılmış olduğunu gizler (Thomas, 1994: 148).

Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar'da sınıfsal sömürüyü belirli bir biçimde gizleyen hakim burjuva ideolojisini tartışırken Poulantzas sınıf hakimiyetinin bütün izlerinin söz konusu ideolojinin dilinde mevcut olmadığını söyler (Poulantzas, 1973: 214). Bu, bir taraftan bireylerin özel hakların eşit taşıyıcısı olarak sınıflandırıldığı özel hukuk için, diğer taraftan da bireylerin devlete tabi eşit yurttaş olarak sınıflandırıldığı kamu hukuku için doğrudur (Thomas, 1994: 148).

Yalıtım etkisi aracılığıyla bireyler bir yandan kendilerini özel hakların ve yasal yetkilerin taşıyıcıları olarak “adlandıran-çağırın” özel hukuk aracılığıyla yalıtılır. Diğer yandan da kendilerini devlete eşit olarak bağlı biçimsel ve hukuksal olarak özgür eşit yurttaşlar olarak adlandıran kamu hukuku aracılığıyla yalıtılırlar (Thomas, 1994: 149). Böylece hukukun iktisadi sınıf mücadelesi üzerindeki etkisiyle üretim sürecindeki failer antagonist üyeler olarak değil, bireysel hukuki özneler olarak çağrılmaktadır. Bu durum iktisadi failerin, kapitalist ilişkileri, sınıfsal ilişkiler olarak değil, karşılıklı yalıtılmış bireyler ve/veya parçalanmış işçi ve kapitalist gruplar arasında rekabet ilişkisi olarak tecrübe ettikleri anlamına gelir (Jessop, 1990: 62; Poulantzas, 1973: 130-131, 213-214, 275-276, 310; 2000: 63-67, 69-70, 86-88). Özel alandaki yalıtma etkisi kamusal alanın ‘birleştirici etkisi’yle bağlantılıdır. Çünkü kapitalist devlet bu sayede kendisini biçimsel olarak özgür ve eşit hukuk öznelerinin soyut toplamı olarak düşünülen halk-ulusun politik, kamusal birliği olarak sunar (Jessop, 1990: 63; 1985: 63-64).

Diğer bir ifadeyle bu, kapitalist devletin ‘yalıtma etkisi’ aracılığıyla kırılmış olan sosyo-ekonomik ilişkilerle bağlantılı olduğu anlamına gelir, yani, sınıfsal ilişkiler, kapitalist devlet örgütlenmesinde mevcut değildir ve kapitalist devletin eylemleri bireyleştirilmiş vatandaşlar arasındaki tutunum ve birliği teminat altına almayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, devletin örgütlenmesi ve dahili işleyişi, bürokrasinin genel çıkarlarını bünyesinde toplayan, biçimsel, genel, evrensel ve kodlanmış rasyonel-yasal normlar içeren hiyerarşik, merkezi bir koordinasyon sistemine göre işleyen, gayri-şahsi ve tarafsız bir kurum olarak görüldüğü rasyonel-yasal bir idare biçimini alır (Jessop, 1990: 63; 1982, 163; Poulantzas, 1973: 216, 227, 347-350).

Bu ikili politik görev, ekonomik olarak egemen bir sınıfın ya da bir sınıf fraksiyonunun liderliği altında birleşmiş bir iktidar bloğu örgütlenmesiyle ve bu hakim sınıfın politik çıkarlarının, başarılı şekilde ve bir bütün olarak ulus-halkın çıkarlarıymış gibi sunulmasıyla başarılır. Bu da çıkarların istikrarsız bir uzlaşma dengesinde sürekli pazarlık konusu olmasını ve hakim sınıfların ekonomik-

korporatif taleplerinde tavizler verilmesini gerektirir. Dolayısıyla 'yalıtım etkisi'yle kolaylaştırılan bir süreçte, hakim sınıfın çıkarlarını bireyselleştirilmiş, parçalanmış olan ulus-halkın çıkarlarıyla eklemleyebilmesi ve devrimci bir partinin liderliğinde örgütlenmiş bir işçi sınıfı ve müttefikleri ile açık sınıf savaşının politik tehlikelerinden kaçınabilmesi amaçlanır (Jessop, 1990: 64). Bu bireyselleştirme ideolojisi, sadece sınıf ilişkilerini maskeleye ve gizlemeye yaramaz (kapitalist devlet kendisini asla bir sınıf devleti olarak göstermez), aynı zamanda halk kitlelerinin bölünmesinde ve yalıtılmasında (bireyselleşmesinde) aktif bir rol oynar (Poulantzas, 2000: 66).

Kapitalist devletin bir diğer işlevi de burjuvaziye, hakim sınıfı örgütlemektir. Burjuvazinin siyasal yeteneksizliğine kapitalist üretim tarzına içkin olan rekabet eklenince, hakim sınıfın siyasal birliği sağlaması konusunda engeller çıkmaktadır. Siyasal süreç içinde kendi haline bırakıldığı zaman iktisadi çıkarlarını politik çıkarlara dönüştürmek açısından becerikli olmayan hakim sınıf ve sınıf kesimleri, yalnızca kendi iç çelişkileri tarafından tüketilmekle kalmayacak aynı zamanda yönetmelerini olanaksız kılan uzlaşmazlıklarla da karşılaşacaktır (Bridges, 1999: 476; Poulantzas, 1973: 297-298). Böylece burjuvazi bir sınıf olarak kendi siyasi partileri aracılığıyla siyasal iktidara erişememe ve hakimiyet altındaki sınıflar üzerinde hegemonya oluşturamama, siyasal birliği sağlayamama vb. olgularla yüz yüze kalacaktır. Bu çerçevede devlet hakimiyet altındaki sınıflar üzerinde hegemonya kuramayan burjuvaziye örgütleme işlevini egemen sınıf çıkarlarını genel çıkar olarak temsil ederek yerine getirir. Hakim sınıflar içinde bir kesim, kendisinin devletle ilişkisi yoluyla, hem halk-ulusun genel çıkarlarını temsil ederek, hem de hakim sınıflar ve kesimleri arasında belli bir egemenliği sürdürerek, siyasal düzeyde kendisini yoğunlaştırması yoluyla hegemonik olur. Hegemonik sınıf bunu, üretim sürecindeki sömürü düzenindeki konumundan yararlanarak, devletin de desteğiyle, kendi çıkarlarını siyasal çıkarlar olarak sunma yoluyla gerçekleştirir (Bridges, 1999: 476).

Hakim Sınıf, Hegemonik Sınıf ve İktidar Bloğu

Poulantzas, iktidarı bir toplumsal sınıfın kendi nesnel çıkarlarını gerçekleştirme kapasitesi olarak tanımlar. İktidarı bu çerçevede sınıf pratikleri ve sınıf pratikleri ilişkileri alanıyla ilgilidir ve sınıf mücadelesini çıkış noktası olarak alır (Poulantzas, 1973: 104-105). İktidar, Poulantzas için, yapısal sınırlılıklar dahilinde sınıf pratikleri arası ilişki ve çıkarların maddileşmesini anlatır. Bir sınıfın nesnel çıkarlarını gerçekleştirme kapasitesi ve sınıfsal iktidarı, muarız sınıfın kapasitesine ve iktidarına bağlıdır (Poulantzas, 1973: 108-112).

Devlet iktidarı, tek başına belirli bir sınıfın veya sınıf kesiminin iktidarı olarak anlaşılmalıdır. Devlet aygıtının yönetimini elinde bulunduran sınıflar

ile - hegemonik sınıf veya kesimler ile - hakim sınıf veya kesimler kimi zaman aynıdırlar kimi zaman farklılaşırlar. Hegemonik sınıf veya kesim hem hakim sınıf hem de devlet aygıtının yönetimini elinde bulunduran sınıf olabilir; fakat hakim sınıf veya kesim hegemonik olmaksızın da devlet aygıtını elinde tutabilir (Poulantzas, 1973: 250).

Poulantzas'ın çalışmalarında önemli bir yer tutan hegemonya kavramı, bir yandan devletin sadece burjuvazinin emrinde ve istekleri doğrultusunda işleyen aygıt olarak görülmesini engeller, öte yandan da tabii sınıfların rızasını sağlanmasında ideoloji ve zorun rolüne vurgu yapar (Poulantzas, 2008: 92-102; Sotiris, 2014: 143). Böylece Poulantzas hegemonyayı sınıf pratikleri ve mücadelesiyle ilişkilendirmiş olur. Buna göre hegemonyanın alanı siyasal sınıf mücadelesidir ve özel olarak egemen sınıf pratiklerini kapsar (Poulantzas, 1973: 137). Hegemonya bu anlamda bir yandan iktidar bloğu içinde bir kesimin diğerleri üzerindeki hakimiyetini anlatırken diğer yandan da hakim sınıfların kendi çıkarlarını halkın/ulusun genel çıkarları olarak sunmasını sağlar (Poulantzas, 1973: 141). Poulantzas kimi zaman hegemonyayı devlet biçiminin nesnel koordinatlarında temellerini bulan siyasal sınıf hakimiyetinin *yapısal belirlenimi* ile ilişkilendirirken kimi zaman da strateji, ittifaklar gibi kavramlarla siyasal *sınıf konumu* alanıyla ilişkilendirip, belirli bir sınıf kesiminin liderliği altında sınıf konumlarının istikrarsız uzlaşma dengesi etrafında kutuplaşması ile ilgili olarak tanımlar (Jessop, 1982: 186-188).

Poulantzas tekil homojen bir güç olarak burjuvazi kavramsallaştırmasına eleştirel yaklaşmakta, kesimlere ayrılmış bir sınıfsal hakimiyet sisteminden söz edip, hakim sınıf ile hegemonik sınıf arasında bir ayırım yapmaktadır. Hakim sınıflar içinden bir kesim hegemonik sınıf olarak hakim sınıfların öncülüğünü üstlenir ve bu üstünlüğünü diğer bileşenlerine de kabul ettirir. Kapitalist toplumlarda hakim sınıfların çoğulluğunun altını çizen Poulantzas bu çoğulluğu iktidar bloğu terimiyle formüle eder. Bu kavram kapitalist toplumsal formasyonlarda hegemonik bir sınıfın liderliğinde kurulan bir tür ortaklığı, siyasi egemenlik formunu anlatır. Bu siyasal hakimiyet biçimi veya ortaklık çelişkili bir eklemlenme niteliğine sahiptir.

İktidar bloğu olgusu kapitalist bir formasyonda yönetici sınıfın siyasal pratikleri alanıyla, hakim sınıfların ve kesimlerin 'çoğulluğu'nun mevcudiyetiyle ilgilidir. Bu anlamda iktidar bloğunun varlığı kapitalist devletin belirli bir biçiminde siyasal olarak hakim sınıfların veya kesimlerin çelişkili birliğine işaret eder (Poulantzas, 1973: 231-234). İktidar bloğunun birliği hegemonik bir sınıfın veya kesimin himayesi altında oluşturulur. Hegemonik bir sınıfın veya kesimin himayesi altında iktidar bloğunun siyasal birliği bu sınıfın veya kesimin özgül çıkarlarına tekabül ettiği için devlet iktidarının birliği anlamına gelir (Poulantzas,

1973: 297). Devletin rolü hegemonik bir sınıfın veya kesimin himayesi altında iktidar bloğunun siyasi birliğini sağlamak, bu sınıf veya kesimin hegemonyasını örgütlemektir. Devlet, burjuva sınıfının veya kesimlerinin partileri özerk örgütleyici bir rol oynamaya muktedir olmadığı için bu rolü oynar. Böylece devletin temel rolü hegemonik bir sınıfın veya kesimin himayesi altında iktidar bloğunun siyasi birliğini sağlayan, iktidar bloğunu birleştirici bir faktör olarak ortaya çıkar (Poulantzas, 1973: 299-300). Toplumsal formasyonun tutunumunu sağlayan bir faktör olmasına rağmen devlet böylece aynı zamanda içinde toplumsal formasyonun çeşitli düzeylerindeki çelişkilerin yoğunlaştığı bir yapı halini alır (Poulantzas, 1973: 45).

Görelî Özerklik ve Bonapartizm

Althusserci yapısalcılığın ayırt edici yanlarından biri yukarıda ifade ettiğimiz gibi toplumsal formasyonun birbirine indirgenemez üç görelî özerk düzeyden meydana gelen hakimiyet altında eklenmiş karmaşık bir toplumsal bütünlük olarak ele alınmasıdır. Poulantzas'ın devlet kuramına uyarladığı bu modelde görelî özerklik, hem siyasi kertenin iktisadi kerten, hem de devletin egemen sınıftan görelî özerkliğini içerir. Kapitalist devlet bu görelî özerklik aracılığıyla yukarıda ele alındığı gibi sınıfsal karakterini gizleyip hem kendisini ulusal halk devleti olarak sunar hem de iktidar bloğunun siyasi birliğini oluşturur. Bu görelî özerklik aracılığıyla devlet egemen sınıfın uzun dönemli hakimiyet koşullarını korur. Poulantzas devleti egemen sınıflardan görelî özerk gören bu yaklaşımıyla devleti egemen sınıfın elinde basit bir baskı aracı olarak gören vülger Marksist yorumlardan kopar. Poulantzas'ın eleştirdiği bu yaklaşım devleti, bir öznenin, genellikle egemen sınıfın bir ürünü olarak görür, keyfine göre manipüle edebileceği bir tahakküm aracı olarak değerlendirir. Devletin birliği, bu indirgemeci yaklaşımda hakim sınıfın iradesinin varsayılan birliğiyle ilgili kavramsallaştırılır. Aynı zamanda devlet bu sınıfın tekil iradesiyle birleştirilen, hakimiyet için tesiri olmayan durağan bir araç olarak görülür (Poulantzas, 1973: 256-257). Devletin görelî özerkliği yaklaşımı ise iktidar bloğundaki sınıf ve kesimlerden özerkliğini anlatır. Bu özerklik devletin mutlak keyfi hareket serbestisi olduğu anlamına gelmez. Devleti görelî özerkliğe sahip bir biçimde kavramak onu hem edilgen bir araç, nesne olarak gören araçsalcı görüşten hem de sınıf ilişkilerinin üstünde bir özne olarak gören perspektiften kopmayı sağlar.

Kapitalist devlet iki açıdan, iktidar bloğunun birliğini sağlamak ve hakimiyet altındaki sınıfların örgütlülüğünü dağıtmak ve düzensizleştirmek için, yeterli olmalıdır. Devletin bu ikili 'vazifesi', bir yandan sermaye arasındaki rekabet iktidar bloğunun siyasi birliği sorununu ortaya çıkardığı için, öte yandan sınıf mücadelesi de işçi sınıfını siyasi olarak birleştirdiği için gereklidir. Bu durum devletin, sermaye adına siyasi sınıf mücadelesine müdahale edebilmesi için

bütün sınıflardan görece özerk olması gerektiği anlamına gelir. Aynı zamanda devletin zaten önceden birleşmiş olan burjuvazinin keyfince manipüle ettiği basit bir araç olarak görülmesi olasılığını dışarıda bırakır. Ancak söz konusu özerklik bağımsız bir öznenin nihai ve mutlak siyasal otoritesine dayanmaz, yapı sıfatıyla devlet iktidarı icra edemez (Jessop, 1978: 31). Poulantzas bu anlamda Bonapartizmi de görece özerklik tartışması çerçevesinde ele alır ve Marx ve Engels'i yorumlayarak onu kapitalist devlet tipinin kendisinin kurucu bir teorik niteliği ve somut biçimi olarak tarif eder (Poulantzas, 1973: 258, 302). Marx'ın 'Bonapartizm tüm burjuvazinin dinidir' ifadesinden hareket eden Poulantzas için Bonapartizm, sınıf mücadelesinde güçlerin denkliliği sonucunda devletin artan özerkliğidir (Bridges, 1999: 478). Bonapartizm, bu anlamda kapitalist toplumlarda sınıf mücadelesi karşısında kapitalist devletin büründüğü politik formdur.

Bürokrasi Sorunu

Poulantzas, sınıfı, toplumsal kategori, fraksiyon ve katman olarak bölümlere ayırmaktadır. Bürokrasiyi hakim sınıflardan bağımsız hareket edebilen bir güç olarak görmez. Onu devletle ilişkileri çerçevesinde toplumsal bir araya gelişler olarak tanımladığı toplumsal kategoriler arasına sokar (Poulantzas, 1973: 84). Poulantzas'a göre bürokrasi yönetici sınıf ile devlet arasındaki nesnel ilişki biçimidir. Bürokrasi olarak adlandırılması uygun olan devlet aygıtının üyeleri, bir sınıf değil özgül bir toplumsal kategoridir. Bu, devlet aygıtının üyeleri, sınıfsal köken açısından farklı sınıflara ait olmalarına rağmen içsel bir birliğe göre iş görürler, dolayısıyla sınıfsal kökenleri geri planda kalır (Poulantzas, 1969: 73-74). Poulantzas'ın nesnel ilişki dediği tam olarak budur. Poulantzas ile olan tartışmasında Ralph Miliband, devletin toplum kesimlerinin farklı çıkarları karşısında genel çıkarı temsil ettiği ve tarafsız olduğu argümanına sahip liberal çoğulcu anlayışlara karşı çıkarak, kapitalist sınıfların devlet aygıtına ve hükümete katıldıklarını ortaya koyar. Daha sonra devlet aygıtının üyeleriyle yönetici sınıf üyeleri arasındaki ilişkiyi belirginleştirir. Devlet aygıtının üyelerinin toplumsal kökeninin yönetici sınıf olduğunu ve bu sınıfın üyeleriyle devlet aygıtının üyeleri arasında kişisel nüfuz, statü ve çevre bağlarının kurulduğunu gösterir (Poulantzas, 1969: 72). Miliband bürokratları aile veya mülkiyet ilişkileri çerçevesinde değerlendirir, birey olarak bürokratlarla hakim sınıflar arasında organik bağlar kurar ve böylece bürokrasinin hakim sınıf çıkarlarından bağımsız hareket edemeyeceğini öne sürer. Poulantzas'ın eleştirisi bu yaklaşıma yöneliktir; ona göre bürokrasinin bu davranış kodu devlet ile kurduğu organik bağlar aracılığıyla değil sistemin nesnel işleyişi çerçevesinde anlam kazanır. Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse devletin işlevi Poulantzas için bürokratların kararlarıyla, kişisel tutumlarıyla değil kapitalist üretim tarzının işleyiş dinamikleriyle belirlenir. Miliband, Poulantzas'a göre yönetici sınıfla

devlet arasındaki bağı nesnel bir ilişki olduğunu göz ardı etmektedir. Belli bir toplumsal formasyonda devletin işlevi ile bu formasyondaki hakim sınıfın çıkarları örtüşüyorsa bu sistemin mantığı nedeniyle böyledir ve yönetici sınıfın üyelerinin devlet aygıtına doğrudan katılmaları neden değil sonuçtur (Poulantzas, 1969: 73). Poulantzas'ın bu tahlilleri Althusserci teorinin kurucu temellerinden olan öznenin üretim ilişkilerinin taşıyıcısı olduğu anlayışından hareket eder.⁷ Bu anlayış devleti ve toplumsal sınıfları nesnel ilişkiler bütünü olarak kavrar ve toplumsal sınıfların kişiler arasındaki ilişkilere indirgenemeyeceği öncülünden hareket eder. Devlet, devlet aygıtını oluşturan çeşitli grupların üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkilere indirgenemez. Toplumsal sınıflar ve devlet arasındaki ilişki de toplumsal grupları oluşturan bireyler ile devlet aygıtını oluşturan bireyler arası kişisel ilişkilere indirgenemez (Poulantzas, 1969: 70). Son olarak denilebilir ki Poulantzas için bürokrasinin yönetici sınıfla olan ilişkisi kişisel nedenlerden ziyade görece birleşmiş toplumsal kategori olarak bürokrasinin içsel birliği ilkesinden hareketle rolünü yerine getirmesinden kaynaklanır. Bu rol de hakim sınıfın çıkarlarıyla örtüşmektedir (Poulantzas, 1969: 74).

Devlet İktidarı / Sınıf İktidarı ve İlişkisel Yaklaşım

Poulantzas'ın devlet iktidarıyla sınıf iktidarı arasında yaptığı ayırım devletin görece özerkliğini göstermeyi hedefini gözetmekte aynı zamanda devlet teorisinin ilişkisel bir yaklaşımla ele alınışını beraberinde getirmektedir. Görelî özerklik tespitinin temelinde toplumsal formasyonlarda iktidarın kaynağının devlet değil sınıf olduğu görüşü yer alır. Zira sınıf iktidarının yaratılması ve sürdürülmesinde kullanılan kurumsal yapı olarak devlet aynı zamanda sınıflara ve sınıf kesimlerine karşı bir özerkliğe sahiptir. Poulantzas'a göre, çeşitli toplumsal kurumların ve özellikle de devlet kurumlarının herhangi bir iktidarı yoktur. İktidar perspektifinden ele alındığında kurumlar sadece iktidarı elinde bulunduran toplumsal sınıflarla ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte toplumsal sınıfların bu iktidarı iktidar merkezlerinde örgütlenir, bu bağlamda devlet de siyasal iktidarın uygulanma merkezidir. İktisadi, siyasal, askeri, kültürel niteliğe sahip bu iktidar merkezleri toplumsal iktidarın basit organı, uzantısı değildir. Bu kurumların doğrudan iktidara indirgenemeyecek özerklikleri ve yapısal özgünlükleri vardır (Poulantzas, 1973: 115).

⁷ Miliband Poulantzas'ın eleştirisine cevap olarak Poulantzas'ın yaklaşımının yapısal üst-determinizm, yapısal soyutlamacılık olduğunu söylemekte ve Poulantzas'ın nesnel işleve kurucu rol atfederek yönetici sınıf kavramı yerine nesnel ilişkiler nesnel yapılar kavramını yerleştirdiğini söylemektedir. Ona göre Poulantzas'ın yapısalcılığının en iyi izlenebileceği yer burasıdır. Bu anlayışta siyasal tehlike gören Miliband faşist rejimlerle sosyal demokrat yönetimler arasındaki ayırımın anlamını yitireceğini vurgular. (Miliband, 1970: 1973).

Poulantzas, bu bağlamda devlet iktidarı ile devlet aygıtlarını birbirinden ayırır. “Devlet iktidarı” ifadesiyle, devletin çıkarlarına uygun düşen belli bir sınıfın iktidarını anlatmaya çalışır (1976b: 72). Poulantzas, iktidar kavramını devlet aygıtına ve kurumlarında somutlaştırmaz ve iktidar ilişkilerini sınıf ilişkileri koordinatları içinde konumlandırır (1976b: 73). Bu anlamda devlet ne hakim sınıf iktidarının kurumsal bir deposudur ne de sınıf mücadelesi dışında kendi soyut iktidarına sahiptir (Carnoy, 1984: 124-25).

Poulantzas devlet aygıtına kıyasla sınıf mücadelesinin önceliğini vurguladığını bunu telafi etme yoluna gittiğini ifade eder. Bunu kapitalist devleti bir ilişki, daha açık biçimde, mücadele eden sınıflar arasındaki iktidar ilişkisinin yoğunlaşması olarak anlaşılması gerektiğini öne sürerek yapar. Böylece devlet üzerine olan güncel tartışmanın içerdiği, nesne olarak devlet ve özne olarak anlaşılacak devlet arasındaki sahte ikilemden kurtulmuş oluruz. Nesne olarak devlet, bir sınıf veya kesimin elinde edilgen bir araç olarak herhangi bir özerkliğin olmadığı araçsalcı anlayışın ürünüdür. Özne olarak devlet anlayışı ise, özerkliği ‘kendi iradesine’ indirgeyerek devleti mutlaklaştırır ve aynı zamanda devletin, iktidarı somut şekilde temsil eden grubun (bürokrasi, seçkinler) egemenliğinde cisimleştirdiğini iddia eder. Her iki durumda da devletle toplumsal sınıflar arasındaki ilişki, dışsal bir ilişki olarak anlaşılmaktadır. Ya toplumsal sınıflar devleti boyun eğmeye zorlar ya da devlet (özne) sınıflara boyun eğdirir veya onları denetler. Bu dışsallık ilişkisinde, devlet ve hakim sınıflar birbiriyle karşı karşıya gelen iki varlık olarak görülmektedir (Poulantzas, 1976b: 74). Bunun aksine kapitalist devleti bir ilişki olarak kavramak, sınıfsal çelişkilerden doğduğunu, onlarla ve onlar tarafından kurulduğunu kabul etmek, sınıfsal ayrımları yeniden üretecek bir kurumun (devlet) yekpare, çatlaksız bir blok olamayacağını, yapısı gereği bölünmüş olduğunu kavramak anlamına gelir (Poulantzas, 1976b: 75). Poulantzas’ın devlete kendine özgü bir iktidar atfetmemesi devleti özne veya nesne olarak ele alan yaklaşımlardan farklı bir perspektif sunmasıyla ilişkilidir. Devlet özne olarak ele alındığında sivil toplumdan ayrı, özünde rasyonalitenin taşıyıcısı olan, atomize olmuş bireyler karşısında genel iradenin tecessüm ettiği rasyonel Hegelci devlet anlayışına varırız. Devleti nesne olarak kavrayan görüş ise araççı yaklaşımdır; devlet doğası gereği hakim sınıfların istediği gibi kullandığı basit bir araç olarak kavramsallaştırılır. Her iki yaklaşımı da eleştiren Poulantzas için devlet ne özne ne de nesne konumuna indirgenemez, devlet doğası gereği tıpkı sermaye gibi bir ilişkidir. Daha kesin bir deyişle, devlet, kendisi içinde özgül bir biçimde dışa vurulan, sınıflar arasındaki güçler dengesinin yoğunlaşmış halidir (Poulantzas, 1976c: 81-82).

Poulantzas, böylece siyasal sınıf hakimiyetinin devlet sisteminin maddi örgütlenmesinde, kurumlarında kayıtlı olduğunu ve kurumsal maddiliğin üretim

ilişkileri ve toplumsal işbölümünde temellerini bulduğunu savunur (Jessop, 2008: 120, Poulantzas, 2000: 14). Kapitalist devletin genel doğası, genel çıkarı temsil ettiği doğrultusundaki temsili, baskı ve/veya aldatmadan fazlasını içerir. Devlet; iktisadi oyunun kurallarını negatif biçimde sınırlama ve korumaktan ve/veya madun sınıflar arasında yanlış bilinci aşlamaktan fazlasını yapar. Üretim ilişkilerinin ve toplumsal işbölümünün kurulması ve sürdürülmesine; iktidar bloğu için hegemonik sınıf birliğini örgütlenmesine ve halk sınıfları arasında rızanın maddi temellerinin yönetilmesine aktif biçimde dahil olur. Kısaca devletin sınıf hakimiyetinin yeniden üretilmesindeki rolü müspettir ve asla baskı-ideoloji çiftine indirgenemez (Jessop, 2008: 121-122). Poulantzas Michel Foucault'yu andırır biçimde üretim ilişkilerinin kurulması ve yeniden üretilmesinde devletin pozitifliğini ve her yerde hazır bulunmasını vurgular. Poulantzas devleti verili üretim tarzına has olan bir biçimde siyasal-ideolojik ilişkileri bir araya getiren, yoğunlaştıran, maddileştiren, canlandıran faktör olarak görür (Poulantzas, 2000: 27). Böylece devlet her yerdedir. Devleti önceleyen toplumsal bir olgu (bilgi, iktidar, dil veya yazı), sınıfsal mücadele tahayyül edilemez. Bütün toplumsal gerçeklik Poulantzas'a göre devlet ve sınıfsal bölünmelerle ilişkili olarak düşünülmelidir (Poulantzas, 2000: 39; Jessop, 2008: 122)

Devlet aygıtlarının asli rolü sınıf egemenliğini yoğunlaştırarak, toplumsal ilişkileri yani sınıf ilişkilerini yeniden üreterek toplumsal formasyonun birlik ve tutunumunu sürdürmektir. Devlet aygıtları kendi 'iktidar'ına sahip değildir fakat sınıf ilişkilerini maddileştirir ve yoğunlaştırır. Devlet, içsel olarak araçsal bir özü olan bir "entite" değildir, bir ilişkidir daha doğru biçimde bir ilişkinin yoğunlaşmasıdır (Poulantzas, 1976a, 24-26). Devlet aynı zamanda gerçekliği yaratarak, dönüştürerek ve oluşturarak müspet bir biçimde hareket eder (Poulantzas, 2000: 30). Devlet egemen sınıf ve sınıf kesimlerinden kaynaklanan yeni kurallar, normlar, değerler, tarih, gelenek, dil ve bilgi aracılığıyla bireyleri farklılaştırarak homojenleştiren, normalleştiren yeni kural seti altında halk-ulus'a entegre eder (Carnoy, 1984: 121).

Yapısalcı düşüncüyü terk edip devleti yekpare olmayan kurumsal bir bütün olarak ele alması sonucu Poulantzas devletin monolitik bir blok, basit bir egemen hukuki özne olmadığını vurgular. Devleti, hegemonik kesimin siyasal manevraları için uygun bir alan sağlayan iktidar ağlarının kesişimi aracılığıyla kurulan stratejik bir alan olarak kavramsallaştırır. Diğer bir ifadeyle kurumsal bir bütün olarak devlet sınıf çelişkileri ve çatışmalarını boydan boya kesen toplumsal bir ilişki olarak tasavvur eder. Böylece Poulantzas devlete olan yaklaşımında sınıf güçlerinin değişen dengesinin önemini vurgulamış olur. Bu çerçevede devlet, siyasal mücadele içinde dengeyi yansıtmaktan çok onu kurduğu için sınıf güçleri arasındaki dengenin maddi yoğunlaşması olarak görülür (Jessop, 2008:

123-125). Böylece Poulantzas devleti kuramsallaştırırken öncelikli analitik kategori olarak tutunumu terk eder yerine sınıf mücadelesini koyar (Berg, 1988: 279-296). Devlet artık sınıf çelişkilerini 'dışarıdan' yöneten, iktidar bloğunun çelişkili birliğini örgütleyen, toplumsal formasyonun tutunumunu haricen sağlayan bir aygıt olarak değerlendirilmez.

Poulantzas sınıf mücadelesinin devlet aygıtları üzerinde önceliğini vurgulayarak iktidarın ilişkiselliği ve devletin toplumsal bir ilişki olduğu tezini ileri sürmüş olur (Poulantzas, 146-152). Bu çerçevede içinde devlet sermaye gibi güç ilişkilerinin daha doğru bir ifadeyle devletin içinde sınıflar ve sınıf kesimleri arasındaki bu güç ilişkilerinin maddi yoğunlaşması olarak kavrar (Poulantzas, 2000: 128-129).

Poulantzas böylece daha sonra "burjuva idealizminin modern biçimi" (Poulantzas, 1976b: 70) diye eleştireceği yapısalcı Marksizm yorumunu terk edip devleti bir ilişki olarak gören yorumu benimser. Bu dönüşümü basitçe tek yönlü bir değişim olarak değerlendirmemek gerekir. Zira söz konusu dönüşümü değerli kılan onun bir yandan düşünsel anlamda bir kopuşu ifade ederken diğer bir yandan da bir sürekliliği barındırıyor olmasıdır. Poulantzas'ın fikirlerindeki değişim onun entelektüel macerasının başından beri sahip olduğu araççı ve ekonomist yaklaşımları eleştirme tavrından vazgeçmiş olduğu anlamına gelmez. Tam tersine ilişkiyelci yaklaşım çerçevesinde ortaya koyduğu fikirler, görüşlerinin bu doğrultuda yetkinleştirilmesi için atılması gerekli olan bir adımı – kopuşu ifade etmektedirler. Gerçekten de devletin ilişkiyel bir biçimde, sınıflar mücadelesinin yoğunlaşması olarak ele alınması, devleti bir nesne ya da özneye indirgeyen teorilerin aşılması ve toplumsal ilişkilerle – sınıflar mücadelesiyle devlet arasındaki içkin ilişkinin doğasının açığa çıkarılması açısından pozitif bir düşünsel adımı oluşturmaktadır. Kapitalist formasyonların çeşitliliğini ve günümüzde geçirmekte oldukları dönüşümü anlamak açısından bizlere daha doyurucu bir çerçeve sunmaktadır.

Poulantzas'ın Olağanüstü Devlet Biçimleri Hakkındaki Analizi

Olağanüstü devlet biçimleri – askeri diktatörlük, Bonapartizm ve faşizm - her ne kadar özgül birer rejim biçimi oluştursalar da, sonuçta kapitalist devlet tipiyle olan bağlantıları nedeniyle bu devlet tipinin, iktisat ve politikanın birbirinden görece ayrılması, egemen sınıf ve fraksiyonlar karşısında devletin görece özerkliği gibi, bazı belirleyici özelliklerini taşırlar. Poulantzas söz konusu devlet biçimini yaklaşımının geneline karakterini veren ekonomik determinizm ve araçsalcılık karşıtı bir tonda analiz ederek düşünsel anlamda belirli bir süreklilik sergiler. Bununla birlikte olağanüstü devlet biçimlerinin ortaya çıkışını açıklamak için kullandığı teorik çerçeveye içerisinde uluslararası konjonktür ve siyasal krizler gibi tarihsel göndermeleri açık olan kavramlar da dahil etmiştir.

Söz konusu kavramlar belirli ölçüde yapısal statü atfedilerek işlenmiş olsalar da, olağanüstü devlet biçimlerinin ortaya çıkışının tarihselliğini ve ilişkisel boyutunu göz önüne sermeleri bakımından Poulantzas'ın düşüncesindeki dönüşümün ilk evreleri olarak kabul edilebilir. Poulantzas'ın olağanüstü devlet biçimlerine ilişkin analizini bu çerçevede; olağanüstü devlet biçiminin ortaya çıkışını koşullandıran konjoktüre ilişkin görüşlerini, bu devlet biçimlerinin getirdiği yeniliği ilişkin görüşlerini ve özellikle üzerinde durduğu faşist devlet biçimine bakışını inceleyerek ele alacağız.

Olağanüstü devlet biçiminin en radikal formu – ve bu nedenle olağanüstü devlet biçiminin özelliğini en net biçimde ortaya koyan form - olarak faşizm, Poulantzas'a göre kapitalizmin emperyalist aşamasına rastlamaktadır. Poulantzas'a göre kapitalist zincirin uluslararası plandaki belirli bir aşaması olan emperyalizmin, toplumsal ilişkilerin bu aşamada almış oldukları özel uluslararasılaşmayı açıklayabilmesi için; iktisat, politika ve ideolojiyi aynı zamanda etkileyen bir olgu olarak ele alınması gerekir. Bu nedenle *emperyalist zincir* ve bu zincirlerin halkalarının eşitsiz gelişimini somut durumları çözümlenmede iki egemen öge olarak ele alır. Emperyalizm, iktisadi kaynaşma ya da sermayenin uluslararası dolaşımından öte, aynı güçte olmayan çeşitli halkalardan oluşan bir zincir halindedir. Bu emperyalist zincir değişik ulusal formasyonların eşitsiz gelişimini ifade eden bir yapıya sahiptir. Ancak emperyalist zincirin bu eşitsiz gelişimi, yalnızca içerdiği zayıf halkalara bağlı olarak açıklanamaz. Zayıf halkalar dışındaki halkalar da kendi aralarında görece daha zayıf ve daha sağlam durumdadırlar. 'Daha yerinde bir deyişle, bazı halkaların gücü artık doğrudan ötekilerin zayıflığına bağlıdır veya durum bunun tam tersidir (Poulantzas, 1980: 19). Bir ülkenin iktisadi durumu yanında, toplumsal formasyonunun ayırt edici özellikleri onun bu zincirdeki yerini belirler. Dolayısıyla zincirin zayıf halkası olmak yalnızca iktisadi öğelere bağlanamaz. Bir halkayı zayıf yapan, iktisat, politika ve ideoloji alanlarını kapsayan çelişkilerde bir birikimin gerçekleşmesidir. Nitekim devrimin zincirin en zayıf halkası olan Rusya'da gerçekleşmesine rağmen, faşizm Rusya'dan sonra en zayıf halkaları oluşturan İtalya ve Almanya'da kurulmuştur. Bu da bütünüyle değişik sonuçlar doğurmuş olan sınıf mücadelesi konjoktürleri içinde, bu ülkelerin emperyalist zincir içindeki yerlerinin son derece önemli olduğunu gösterir.

Poulantzas'a göre olağanüstü devlet biçiminin en radikal formu olan faşizm dönemi emperyalist ülkelerde, tekeli kapitalizmin egemenliğine geçişi temsil etmektedir. Dolayısıyla bu dönem, bir geçiş evresine özgü çelişkilerle birleşmiş, emperyalizmin ve tekeli kapitalizmin çelişkileriyle karakterize edilmiştir. Ancak bu geçiş evresi faşizmin ne olduğunu açıklamakta tek başına yeterli değildir: özgül bir sınıf savaşı konjoktürüne tekabül eden faşizmin ortaya çıkışı mutlaka

bir siyasi bunalıma denk düşmektedir. Dolayısıyla bu dönem yalnızca sözü edilen siyasal bunalımın ortaya çıkmasında katkıda bulunduğu sürece önemlidir. Faşizm gibi bir olağanüstü devlet biçimine yol açabilecek siyasal bunalım ise ancak devlet aygıtının değişmesine yön veren sınıf mücadelesinin özellikleriyle bağlantılandırılarak açıklanabilir. Nitekim faşizmin yükselmesi ve iktidara gelmesi egemen sınıflar ve sınıf fraksiyonları arasındaki çelişkilerin derinleşmesine ve keskinleşmesine tekabül eder. Poulantzas'ın faşizm analizinde, küçük burjuva sınıfı faşizmin iktidara gelmesinde temel bir rol oynar. Faşizmin yükselişi esnasında küçük burjuvazinin yaşamakta olduğu ekonomik kriz, küçük-burjuvazinin politik krizine ve faşist partiler vasıtasıyla güvenilir bir toplumsal güç meydana getirmesine yol açar. Bu noktada faşizmin tarihi rolü, büyük tekelci sermaye ile küçük burjuvazi arasında bir ittifak yaratmasıdır (Laclau, 1998: 97). Faşizmin ortaya çıkışı esnasında işçi sınıfı zaten yenik durumdadır ve tüm faşistleşme süreci boyunca burjuvazi esas çelişkilerin ana görünümü olarak kalmıştır (Poulantzas, 1980: 61).

Bu noktada Poulantzas'ın olağanüstü devlet biçiminin temel niteliğine ilişkin yapmış olduğu bazı genel saptamalar üzerinde durabiliriz. Olağanüstü devlet biçimi, devlet sisteminin yeniden düzenlenmesini gerektirir. Böylece devletin ideolojik aygıtlarında ve bunların devlet sistemiyle olan ilişkilerinde radikal değişimler meydana gelir. Özgül bir olağanüstü devlet biçimi olarak faşist devlet bünyesinde, diğer kapitalist devlet biçimlerinde var olan devletin ideolojik aygıtlarının görece özerkliği belirgin bir biçimde sınırlanır hatta ortadan kalkar. Bu durum devlet aygıtı ile devletin ideolojik aygıtları arasındaki tüm ilişkilerin dengesini değişime uğratar. Artık devlet, iktidarın aygıtlar arasındaki dağıtımını kesin bir biçimde sınırlayarak ve devlet sisteminin tamamının kendi hegemonyasını kurmaya çalışan sınıf veya fraksiyon tarafından denetlenmesini sağlayarak, hegemonyayı yeniden düzenler. Olağanüstü devletin ideolojik aygıtlarının görece özerkliğinin belirleyici biçimde kısıtlanması, aynı zamanda siyasal bunalımla birlikte gelen ideolojik bunalıma ve dolayısıyla ideolojinin müdahalesiyle halk sınıflarına karşı uygulanan baskının bir kat daha artmasına bağlıdır (Poulantzas, 1980: 328). Kapitalist devletin diğer biçimleri, devletin ideolojik aygıtlarının görece özerkliği nedeniyle ideolojinin fizik baskıyı meşrulaştıracak özel müdahalesine izin vermemektedir. Böylece olağanüstü devletin ortaya çıkışı, ideolojinin baskıya eşlik eden müdahalesinin öteki devlet biçimlerinin kurumsal çerçevesi içinde gerçekleştirilememesine tekabül eder. Devletin ideolojik aygıtlarının kısıtlanması aynı zamanda egemen ideolojideki bunalımın doğurduğu ideolojik müdahale ile de bağlantılıdır. Dolayısıyla olağanüstü devlet, egemen ideolojinin örgütlenmesinde de özel bir rol oynar. Diğer devlet biçimlerinde egemen ideolojinin 'hazırlanması', egemen sınıfların *organik* ideoloji görevlileri ve bunları egemen sınıflarla birleştiren doğrudan temsil bağı ile gerçekleşir. Olağanüstü devlet biçiminde ise egemen sınıf ve

fraksiyonların siyasal temsilcileriyle ideolojik temsilcileri arasındaki doğrudan bağın koptuğu gözlenir. Her devlet biçiminde devlet aygıtları kendi özel iç ideolojilerini yayarlar ve bu ideolojiler belirli yönlerden egemen ideolojiden ayrılır. Olağanüstü devlet biçiminde egemen sınıf veya fraksiyonların 'ideoloji' görevlileri kendilerini, artık toplumdaki egemen ideolojiyle kesişmiş olan, devlet aygıtlarına özgü iç ideolojiyle özdeşleştirirler (Poulantzas, 1980: 329). Toplumun ve tüm aygıtların militaristleştirilmesi ve bürokratikleştirilmesi gibi özelliklerle nitelenen olağanüstü devletin özel işleyişi, ideolojik hegemonyanın yeniden dönüşmesini sağlar ve bu durum devletin ideolojik aygıtlarının devlet aygıtına göre görece özerkliğini ve ideolojik aygıtların kendi aralarındaki özerkliğin belirleyici bir biçimde kısıtlanmasını gerektirir.

Olağanüstü devlet hukukun siyasal işleyiş biçimlerini de değişikliğe uğrattır. Yönetimde artık keyfiliğin egemen olduğu olağanüstü devlet biçimini niteleyen, yalnızca kuralları çiğnemesi değil, fakat kendi işleyiş kurallarını koymasındadır. Dolayısıyla artık hukuk kuralları işlemez ve böylece olağanüstü devlet hasımlarına karşı olası bir müdahalede kullanabileceği gerekli araçlar ve mevcut güçler karşısında bir 'hareket serbesti' elde etmiş olur (Poulantzas, 1980: 335). Sonuç olarak, her şey sınırsız bir iktidar uygulamasına sahip olan olağanüstü devletin müdahale sahasına girer.

Olağanüstü devlet biçiminde seçim ilkesinin ortadan kaldırıldığı görülür, bu durum ideolojik bunalımın ve ideolojiyi aktarmakla görevli klasik siyasal partilerin başarısızlıklarının bir sonucudur. Bu sayede, seçim ilkesi üzerine kurulmuş devletin ideolojik aygıtlarının halka sağladığı eylem alanı ortadan kaldırılmaya çalışılır. Seçim ilkesinin kaldırılması olağanüstü devletin tüm ideolojik aygıtlarını etkiler ve aynı zamanda olağanüstü devletin diğer kapitalist devlet türlerinden daha fazla bürokratikleşmesini doğurur.

Devletin ideolojik aygıtlarının görece özerkliğinin kısıtlanması ve burada gelişen yeni egemenlik ilişkileri bakımından olağanüstü devlet iktidarın 'merkezileşmesi'ni de beraberinde getirir. Bu durumda kollar ve aygıtlar arasındaki çelişkilerin değişik bir biçimde devamı söz konusudur (Poulantzas, 1980: 342) ve sınıf mücadeleleri ortadan kaldırılamamıştır.⁸ Dolayısıyla 'dıştan birleşik ve merkezileşmiş görünen bir olağanüstü devletin 'iç çelişkileri' sınıf mücadelesinin ifadesidirler' (Poulantzas, 1980: 342).

Poulantzas'ın olağanüstü devlet biçimine yönelik analizi bu biçimi ortaya çıkaran koşullar ve söz konusu biçimin genel eğilimlerinin incelenmesi

⁸ Poulantzas'a göre faşizmi niteleyen, kollar ve aygıtlar arasındaki çelişkiden çok bizzat her kol ve aygıtın içindeki şiddetli çelişkilerdir. Kendisi de şiddetli çelişkilerin etkisinde olan egemen kol veya aygıt diğerlerine nüfuz etmek ya da bunları ele geçirmek yoluyla kendi egemenliğini kurar (Poulantzas, 1980: 342).

sonrasında faşizmin ele alınması ile son bulur. Faşizmin ortaya çıkışı süreci ve bu devlet formunun özellikleri ortaya konulur. Faşizm sürecinin başlangıcı, mutlaka faşist örgütlerin doğuşuyla belirlenmez, eşitsiz bir gelişme sürecine sahip bu sürecin başlangıcı özgün niteliklerin sistemli bir biçimde bir araya gelmesiyle damgalanmıştır. Poulantzas faşistleşme sürecinde dört dönem saptar. Sürecin başlangıcından 'dönüşsüzlük' (non-retour) noktasına kadar olan dönem: Bu dönem faşistleşme sürecinde artık geriye dönüşün çok güç olduğu bir anı temsil eder. Bu an ise aslında basit ve biçimsel bir son eylem olan faşizmin iktidara gelmesi anı değildir. Dönüşsüzlük noktasından faşizmin iktidara geçmesine kadar olan dönem: Bu dönem faşizmin ortaya çıkışını ve siyasal karakterini ortaya koyması yönünden önemli bir dönemdir. Faşizmin iktidardaki ilk dönemi: Bu dönem faşizmin iktidara gelmesi sırasında faydalanmış olduğu halk desteğinin belirsiz olması nedeniyle, uzlaşmaları da içeren, bir istikrarsızlık ve belirsizlik dönemidir. Faşizmin stabilizasyonu dönemi: Bu dönem kendi içinde birden çok evreden oluşur. Öncelikle faşizm kendi saflarında kitlesel ve kanlı temizlemelerle sınıf kökenlerinin belirsizliklerinden kurtulur, böylece gerçek yüzünü göstermiş olur ve kendi sınıfsal işlevlerini bütünüyle ve doğrudan uygular. Bu dönemde faşizm sınıfsal yüklerinden kurtulma çabasıdadır (Poulantzas, 1980: 65-66).

Süreç sonunda ortaya çıkan faşist devletin ideolojik aygıtları içinde özel nitelikte bir kitle partisi vardır. Faşist devlet, halk kitlelerinin sürekli eyleme geçirilmesiyle belirlenir (Poulantzas, 1980: 345). Faşizm iktidara devletin baskı aygıtlarının yardımıyla biçimsel olarak tamamen anayasal bir şekilde ulaşır. 'Hatta faşizme özgül niteliğini veren nokta, devletin baskı aygıtındaki bölünmeleri kendi yönünden etkisizleştirip, 'anayasal olarak' iktidara ulaşmasıdır. Bu etkisizleştirme faşistleşme sürecinin başlangıcı sırasında halk kitlelerinin bir dizi yenilgiye uğramış olmalarına ve iktidar geçişi sırasında, faşizmin iktidar bloğunun bütününe desteğini kazanmış veya bu bütünü kendi açısından etkisizleştirmiş olmayı başarmış olmasına bağlıdır.' (Poulantzas, 1980: 348). Faşizm devletin baskı aygıtının *dışında* gelişen bir olgudur. Faşist parti ile devlet aygıtı hiçbir zaman birleşmemiş, parti hep özel bir işlev üstlenmiştir. Faşizmin iktidardaki ilk döneminde faşist parti, devletin baskı aygıtına egemendir. Faşist partinin devlet aygıtına tabi hale gelmesi ise yerleşmiş faşizm evresinde değişim geçirmiş devlet aygıtının faşist partiye egemen olmasıyla gerçekleşir. Bu ise devletin baskı aygıtının belirli bir kolunun devlet aygıtının bütününe egemen olmasıyla mümkün olur: bu kol siyasi polistir (Poulantzas, 1980: 346). Yerleşmiş faşizm aynı zamanda devletin ideolojik aygıtları içinde ilişkilerin yeniden düzenlenmesini beraberinde getirir. Bu aygıtların "devletin baskı aygıtları karşısındaki görelî özerkliklerinin yanı sıra, kendi aralarındaki özerklik durumları" da tartışılır hale gelir. Faşist parti devlet aygıtına bağımlı hale geldiği andan itibaren, hem ideolojik aygıtları baskı altına alan bir zincir,

hem de kendine tabi ideolojik aygıtlar için merkezi bir bağlantı halkası görevi görür. Aile, enformasyon ve propaganda aygıtı devletin ideolojik aygıtlarının egemen üçlüsü haline gelirler (Poulantzas, 1980: 347).

3. SONUÇ

Poulantzas devletin pozisyonuna ilişkin görüşlerini yapısalcı bir anlayışla biçimlendirmiş ancak daha sonrasında fikirlerini ilişkisel yaklaşım doğrultusunda revize etmiştir. Devleti egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda ancak gerektiğinde onun doğrudan çıkarlarına aykırı olabilecek uygulamaları yürüten ve böylece iktidar bloğunun oluşumuna ve egemen sınıfın hegemonyasının kurulmasına vesile olarak toplumsal tutunumu gerçekleştiren yapısal bir öge olarak tanımlamıştır. Daha sonrasında devleti ilişkisel bir biçimde, sınıflar mücadelesinin yoğunlaşması olarak ele alarak; diğer bir deyişle sınıflar mücadelesiyle devlet arasındaki içkin ilişkinin doğasının açığa çıkararak devleti bir nesne ya da özneye indirgeyen teorilerin aşılmasına katkı sunmuştur. Poulantzas'ın olağanüstü devlet biçimleri hakkındaki görüşleri de bu dönüşüm çerçevesinde formüle edilmiştir. Uluslararası konjonktür ve siyasal kriz gibi tarihsel ögeler ve de sınıflar mücadelesi ile egemen sınıfın fraksiyonları arasındaki çelişkiler gibi ilişkisel ögeler söz konusu analizin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle de günümüzde yeniden gündeme gelmekte olan olağanüstü devlet biçimlerine yönelen ve de indirgemeci ve işlevselci anlayışın ötesine geçmek isteyen araştırmacılar için yol gösterici niteliktedir.

KAYNAKÇA

Althusser, Louis ve Etienne Balibar. (2009), Reading Capital (Londra: Verso).

Althusser, Louis (2002a), Marx İçin (İstanbul: İthaki Yayınları) (Çev. Işık Ergüden).

Althusser, Louis (2002b), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Y. Alp, M. Özışık).

Barrow, Clyde W. (2002), "The Miliband-Poulantzas Debate: An Intellectual History", Aronowitz, Stanley ve Peter Bratsis (Der.), Paradigm Lost: State Theory Reconsidered (Minneapolis: University of Minnesota Press): 3-52.

Barrow, Clyde W. (2011), “(Re)Reading Poulantzas: State Theory and the Epistemologies of Structuralism”, Gallas, Alexander, Lars Bretthauer ve John Kannankulam (Der.), *Reading Poulantzas* (London: Merlin Press): 27-40.

Bridges, Amy (1999), “Nicos Poulantzas ve Marksist Devlet Kuramı”, Saybaşı, Kemali (Der.), *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar* (Ankara: Doruk Yayınları): 467-515.

Carnoy, Martin (1984), *The State and Political Theory* (New Jersey: Princeton University Press).

Geras, Norman (1999), “Althusser’in Marksizm Anlayışı: Bir Değerlendirme”, Saybaşı, Kemali (Der.), *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar* (Ankara: Doruk Yayınları): 407 515.

Glucksmann, Miriam (1974), *Structuralist Analysis in Contemporary Social Thought* (London: Routledge & Kegan Paul).

Godelier, Maurice (1967), “System, Structure and Contradiction in Capital”, *The Socialist Register*, (4): 91-119.

Jessop, Bob (1978), “Capitalism and Democracy: The Best Political Shell?”, Littlejohn, G., B. Smart, J. Wakeford ve N. Yual-Davis (Der.), *Power and the State* (London: Croom Helm): 10-51.

Jessop, Bob (1982), *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods* (Oxford: Martin Robertson).

Jessop, Bob (1985), *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy* (London: McMillan).

Jessop, Bob (2002), “Nicos Poulantzas”, Bottomore, Tom (Der.), *Marksist Düşünce Sözlüğü* (İstanbul: İletişim Yayınları): 465-466.

Jessop, Bob (2007), “Dialogue of the Deaf: Deflections on the Poulantzas-Miliband Debate”, Wetherly, Paul, Clyde W. Barrow ve Peter Burnham (Der.), *Class, Power and the State in Capitalist Society: Essays on Ralph Miliband* (Basingstoke: Palgrave): 132-157.

Jessop, Bob (2008), *State Power: A Strategic Relational Approach* (Cambridge: Polity).

Kurzweil, Edith (1980), *The Age of Structuralism: Levi-Strauss to Foucault* (New York: Columbia University Press).

Madra Yahya, Ceren Özselçuk ve Kenan Erçel (2002-2003), “Bir Tabu Olarak Ekonomi” Toplum ve Bilim, (95): 104-140.

Laclau, Ernesto (1998), İdeoloji ve Politika (İstanbul: Belge Yayınları) (Çev. Hüseyin Sarıca).

Miliband, Ralph (1970), “The Capitalist State Reply to Nicos Poulantzas”, New Left Review, (59): 53-60.

Miliband, Ralph (1973), “Poulantzas and the Capitalist State”, New Left Review, (82): 83-92.

Poulantzas, Nicos (1969), “The Problem of the Capitalist State”, New Left Review, (58): 67-78.

Poulantzas, Nicos (1973), Political Power and Social Classes (London: New Left Books).

Poulantzas, Nicos (1976a), Classes in Contemporary Capitalism (London: New Left Books).

Poulantzas, Nicos (1976b), “The Capitalist State: A Reply to Miliband and Laclau”, New Left Review, (95): 63-83.

Poulantzas, Nicos (1976c), The Crisis of the Dictatorship (London: New Left Books).

Poulantzas, Nicos (1980), Faşizm ve Diktatörlük (İstanbul: Birikim Yayınları) (Çev. Ahmet İnsel).

Poulantzas, Nicos (2000), State, Power, Socialism (London: Verso).

Poulantzas, Nicos (2008), “Preliminaries to the Study of Hegemony in the State”, Martin, James (Der.), The Poulantzas Reader (London: Verso): 74-119.

Savran, Gülnur (1987), “Althusser, Yapısal Nedensellik ve Teorisizm”, 11. Tez, (5): 164-182.

Sotiris, Panagiotis (2014), “Neither an Instrument nor a Fortress Poulantzas’s Theory of the State and his Dialogue with Gramsci”, Historical Materialism, 22 (2): 135-157.

Thomas, Paul (1994), Alien Politics (London-New York: Routledge).

Van den Berg, A. (1988), *The Immanent Utopia: From Marxism on the State to the State of Marxism* (New Jersey: Princeton University Press).

Wells, David (1981), *Marxism and the Modern State: An Analysis of Fetishism in Capitalist Society* (Sussex: The Harvester Press).